

Mednarodni znanstveni sestanek

»Primorska od kapitulacije Italije 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954«

Koper, 4. – 5. oktober 2004

Mednarodni znanstveni sestanki, ki jih redno prireja Znanstveno-raziskovalno središče v Kopru so postali že vsakoletno tradicionalno srečanje znanstvenikov, strokovnjakov in ljubiteljev posameznih zgodovinskih poglavij. Tokrat se je tema sestanka neposredno navezovala na petdeseto obletnico sklenitve Londonskega memoranduma, s katerim je takratna Jugoslavija pridobila večji del Primorske in Istre, medtem ko je Italiji pripadel Trst s svojo neposredno okolico. Dokončna sklenitev memoranduma je pomenila izredno pomemben korak bodisi v bilateralnih odnosih med sosednjima državama bodisi novo poglavje na mednarodni ravni. Zato se je Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem v sodelovanju z Zgodovinskim društvom za južno Primorsko in Fakulteto za humanistične študije odločilo obeležiti obletnico z znanstvenim pristopom do problema, ki je prevečkrat predmet brezplodnih, neutemeljenih in hkrati tudi neustreznih obravnav. Tudi tokrat se je sestanek vršil sredi Kopra v prostorih Pokrajinskega muzeja.

Ob odprtju sestanka so goste, udeležence in ostale slušatelje najprej pozdravili Lucija Čok, rektorica Univerze na Primorskem, Bruno Scapini, italijanski generalni konzul v Kopru, Jože Šušmelj, slovenski generalni konzul v Trstu, Marko Belavič, predstavnik Ministrstva za šolstvo znanost in šport, ki je finančno podprl organizacijo sestanka, ter Darko Darovec, direktor Znanstveno-raziskovalnega središča. Po uvodnih nagovorih je besedo prevzel Jože Pirjevec, ki je v svojem posegu *Tržaško vprašanje med leti 1943–1954* podal širši okvir dogodkov, v katerem je na koncu prišlo do podpisa Londonskega memoranduma. Poudaril je mednarodne razsežnosti problema, ki je pomenil odločilno poglavje v zgodovini primorskega prostora. Odmevi, ki jih je v širšem obsegu imel primorski prostor, so bili predmet analize tudi referata Uroša Lipuščka »*You will not be robbed*«: *Slovenci in velike sile od Londonskega pakta 1915 do Londonskega memoranduma 1954*. Le-ta je pokazal, kako so v Washingtonu, Londonu, Parizu in Moskvi obravnavali poglavje Trsta in Primorske, ter problematiko razmejitev tega območja. Milan Pahor se je s svojim posegom *Viharni september 1943 v Trstu, v Gorici in na Primorskem: prva svoboda* osredotočil na stanje, ki je nastalo v tem prostoru po kapitulaciji fašistične Italije. Pozornost je usmeril predvsem v tiste kraje, ki so po Londonskem memorandumu in posledični razmejitvi začeli pridobivati ime Zamejstvo. Dopoldanski del prvega dne zborovanja je zaključil Bojan Godeša z referatom *Slovensko osvobodilno gibanje in umestitev Trsta v program Zedinjene Slovenije*, v katerem je osvetlil eno izmed temeljnih točk programa slovenske Osvobodilne fronte in v sklopu tega posebno pozornost posvetil Trstu.

Po jutranjem sklopu, ki je ob pozdravnih nagovorih vseboval domače, slovenske zgodovinarje, je popoldanski del ponujal tudi nekaj tujih predavateljev. Prvi izmed njih je bil Petar Strčić, ki je s svojimi *Esuli od 40-ih do 50-ih: povijesni ili politički problem?* vzbudil precejšnje zanimanje. Obravnavo problema izseljevanja in priseljevanja iz tega prostora je začel z obdobjem po prvi svetovni vojni in poudaril, da se od konca druge svetovne vojne dalje problem *esulov* uporablja v politične namene in se ga ne obravnava kot zgodovinski problem. S problemi etničnega prepletanja v tem prostoru se je ukvarjal tudi nemški zgodovinar Michael Wedekind, ki je v italijanščini predstavil spis *Nemška okupacija v »Jadranskem primorju« (1943–1945) in prisilna etnična preureditev območja Alpe-Jadran*. Podrobno je predstavil koncept nacionalsocialistične etnopolitike v »Jadranskem primorju« oziroma jo umestil v širši načrt prisilne preureditve etnične in družbene strukture območja Alpe-Jadran s strani nacistične Nemčije. Profesor na celovški univerzi Karl Stuhlpfarrer je v svojem *Avstrijski interesi v Primorju od 1943 do 1945* analiziral, kako je to območje ostalo privilegirani sogovornik za razkosano Avstrijo po prvi svetovni vojni, med vključitvijo v skupni Rajh in tudi po nacističnem porazu, ko so Avstrijci prek tržaškega pristanišča bežali pred povojno bedo. O povezavi med Avstrijo in primorskim območjem je poročal tudi Dušan Nečák v referatu z naslovom *Avstrijski odnosi do tržaškega vprašanja, 1947–1954*. V svojem posegu je postavil v ospredje pomen Trsta oziroma njegovega pristanišča za gospodarske interese Avstrije,

ki je po vojni za uresničitev svojih načrtov ustanovila »Avstrijsko tržaško trgovinsko zbornico«. Boris Mlakar je v prispevku *Vloga in pomen Primorske v delovanju protirevolucionarnega tabora v Sloveniji* predstavil neenotnost omenjenega tabora, ki pa si je bil edini pri ozemeljskih zahtevah na Primorskem in vključitev teh ozemelj v bodočo združeno Slovenijo. Pred odmorom je publiki predstavil svoje ugotovitve še Egon Pelikan v referatu *Primorska duhovščina in vprašanje meje*, v katerem je avtor poglobil stališča katoliške duhovščine do vprašanja razmejitve med Italijo in Jugoslavijo od konca prve vse do konca druge svetovne vojne.

Sestanek se je nadaljeval s posegom tržaškega odvetnika Jožeta Škerka s prispevkom naslovljenim *Premirji, podpisani v Cassibile in na Malti (1943). Izjemna pooblastila ZDA, Velike Britanije in Federativne republike Jugoslavije v osvobojeni in zasedeni Italiji do mirovne pogodbe (1947)*. V njem so od blizu predstavljene pravne in diplomatske značilnosti medvojnih stikov takratnih zavezniških sil. Na diplomatsko zgodovino se je nanašal tudi prispevek Antona Beblerja in Gorazda Bajca *Vloga dr. Aleša Beblerja v zvezi s Primorsko 1943–1954*, ki ga je slednji tudi prebral. V njem je postavljeno v ospredje Beblerjevo delo v zvezi z vprašanjem Primorske med vojno in še zlasti po njenem koncu, ko se je izkazal kot eden izmed soavtorjev londonskega protokola leta 1954.

S tem posegom in krajšo diskusijo, ki je sledila se je zaključil prvi dan simpozija. Naslednji dan je sestanek začel predavatelj z ruske akademije znanosti Leonid Gibianskij, ki se je v svojem referatu *Tržaško vprašanje in Sovjetska zveza med leti 1940 in 1950* osredotočil na raziskovanje glavnih faz sovjetske politike glede tržaškega vprašanja med drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej. Označil je štiri temeljna obdobja, v katerih se je tržaško vprašanje reševalo v okviru poveljnih mirovniških poravnjav. Marina Rossi je od blizu analizirala prisotnost sovjetskih vojaških enot na obravnavanem teritoriju, ki je še skorajda povsem neobdelana tematika; v referatu *Sovjetski vojaki v enotah OF na Primorskem* izhaja iz osebnih zgodb Mihajla in Ivana Ruskega, ki sta neposredno povezana s slovenskim osvobodilnim bojem in partizanstvom na Primorskem. *Velika Slovenija – Združene države Evrope?* je naslov posega Dušana Bibra, v katerem se od blizu posveča načrtu polkovnika Vladimirja Vauhnik, ki je v zadnjih mesecih vojne hotel uveljaviti pri zahodnih diplomatih idejo o ustanovitvi Zveze evropskih držav. Znotraj te bi bil ves slovenski narod združen v eni celoti, a Vauhnikov načrt je propadel zaradi nezaupanja ameriških obveščevalcev. Obveščevalne službe so v ospredju tudi v spisu Gorazda Bajca; referat *Britanske obveščevalne službe in misije med partizani na Primorskem, v Furlaniji in Karniji med drugo svetovno vojno* na bazi novoodprtih arhivov prikazuje sliko vseh britanskih misij na tem območju, ki jih je bilo skupno vsaj 38. Nato se je Borut Klabjan s prispevkom *Češkoslovaška in tržaško vprašanje* poglobil v stike, ki jih je strateško zelo pomembna Češkoslovaška gojila s Trstom in zlasti njegovo lukko od pariške mirovne konference dalje, ko je odkrito podprla ideološko sorodno Jugoslavijo. Darko Dukovski je v svojem *Gospodarske i političke prilike u Istri, 1945–1950* predstavil gospodarske procese, ki so se neobhodno prepletali s politično situacijo v Istri v povojnem obdobju. Pri tem je KP Jugoslavije oziroma Hrvaške in Slovenije imela odločilno vlogo, ker je bila v tistem obdobju edina organizirana enota. Nevenka Troha se je od blizu posvetila Svobodnemu tržaškemu ozemlju; v spisu *Politika levih strank v času do sprejetja resolucije Informbiroja (september 1947–junij 1948)* je obravnavala preobrazbo Komunistične partije Julijske krajine v KP Svobodnega tržaškega ozemlja in popolno spremembo položaja po objavi resolucije Informbiroja, ko se je velika večina delavstva opredelila za Sovjetsko zvezo. Poseg Vida Jakše Opačiča je temeljil na predstavitvi medijskega boja med italijanskim in jugoslovanskim tiskom nanašajoč se na dogajanja v STO-ju. Posebno vlogo so pri tem imele karikature in ostali slikovni material.

Popoldanski del drugega dne je začela Sabine Rutar, ki se je predstavila s prispevkom *Nacionalni dejavnik v letih nemške okupacije in po njej*, v katerem je avtorica predstavila več aspektov slovenskega in italijanskega odporniškega gibanja. Poseben poudarek je namenila nacionalni problematiki in retoriki, ki je izhajala iz takratnega obdobja. Tržaški zgodovinar Piero Purini je v svojem spisu *Etno-demografske spremembe v Trstu med leti 1943–1954* ponudil celo vrsto podatkov o etničnih spremembah prebivalstva, ki so med vojno in po njej bistveno spremenile videz pokrajine. Z demografskimi spremembami se posredno ukvarja tudi Sandi Volk, saj se v spisu *Med tradicionalnimi stereotipi in novimi strahovi: Slovenci na Tržaškem in Goriškem v očeh ezulskega tednika l'Arena di Pola* ubada z odnosom, ki ga je begunski tisk gojil do Slovencev. Iz člankov je izluščil stališča in večkrat tudi predsodke, ki so prevevali ezulsko elito. Z Italijani, ki so ostali na jugoslovanskem ozemlju se je ukvarjala Alessan-

dra Argenti Tremul; v referatu *Londonski memorandum in italijanska narodna skupnost* je prikazan odnos jugoslovanskih oblasti do italijanske skupnosti na območju cone B takratnega STO-ja. Tudi Jure Gombač se je poglobil v preučevanje istega območja; v prispevku *Vplivi londonske spomenice na migracije prebivalstva z okraja Koper* je z grafikoni prikazal izseljevanje slovenskega, hrvaškega in italijanskega prebivalstva, ki je potekalo skozi celotno povojno obdobje in se zaostrilo ob sprejemanju sporazumov. Kako so sporazumi vplivali na širše Primorsko območje, je obdelal tudi generalni konzul Republike Slovenije v Trstu Jože Šušmelj v referatu *Videmski sporazum*. V njem je obdelal pomembnost tega sporazuma bodisi za meddržavne odnose med Italijo in Jugoslavijo bodisi z vidika praktičnih sprememb za ljudi, ki so živeli na obmejnem območju.

Sestanek sta zaključila posega Boža Repeta *Slovensko-italijanski odnosi od Londonskega memoranduma do osamosvojitve Slovenije*, ki je prikazal razčlenjeno politično prepletanje Slovenije oziroma Jugoslavije in Italije v zadnjih desetletjih, in Milana Bufona *Politično-geografski učinki mirovnega sporazuma in Londonskega memoranduma na Slovensko-italijansko obmejno območje*, ki se je osredotočil na spreminjanje politične karte in integracijske modele slovensko-italijanskega območja.

Po krajši diskusiji se je zaključil dvodnevni znanstveni sestanek, ki je v Koper, na pobudo Znanstveno-raziskovalnega središča privabil skoraj trideset zgodovinarjev in strokovnjakov iz šestih različnih evropskih držav, ki so nedvomno pripomogli k širšemu in celovitejšemu prikazu obravnavane tematike.

Borut Klabjan

5. Eustory generalna letna skupščina in posvetovanje

»Commemorating 20th Century Migration in National Societies«

Varšava, 27. – 30. januar 2005

Najprej naj pojasnim, kaj sploh je Eustory. To je mednarodne mreža mladinskih raziskovanj najnovejše zgodovine. V mreži sodelujejo države zahodne, srednje in vzhodne Evrope. Država z najdaljšo tradicijo tovrstnih tekmovanj je Nemčija. Tam je to tekmovanje pod okriljem predsednika republike. Med organizatorji pa je fundacija Körber Stiftung iz Hamburga. Iz sodelovanja omenjene fundacije s sorodnimi organizacijami v vzhodni Evropi je nastala ideja o ustanovitvi mednarodne mreže tekmovanj. Mreža je bila uradno ustanovljena leta 2001. Združuje skoraj 20 evropskih držav. V teh državah domači organizatorji pripravljajo tekmovanja po lastnih pravilih. Temeljno vodilo mreže je zapisano v Eustory listini. Več o mreži in listini lahko najdemo na spletni strani <http://www.eustory.org/>.

Na vsakokratni letni skupščini člani mreže razpravljajo o svojih aktivnostih tj. tekmovanjih in morebitnem delu z mentorji, opravijo volitve za člane izvršilnega odbora in del časa posvetijo tudi mednarodnemu posvetu.

Del letošnje skupščine je bilo tudi posvetovanje o spominjanju oz. pomnjenju migracij v dvajsetem stoletju v nacionalnih okoljih. Na posvetovanju so sodelovali razpravljavci iz Nemčije, Poljske, Norveške, Turčije, Švice in ZDA. V uvodnem referatu je Philipp Ther z dunajskega IWM analiziral in predstavil temeljne značilnosti migracij v 20. stoletju. V grobem bi se lahko govorilo o preseljevanju zaradi iskanja dela, zaradi političnih razlogov in zaradi etničnih razlogov. Vsako od teh preseljevanj ima svoje vzroke in posledice, pogosto se vse tri vrste med seboj tudi prepletajo. Različni so tudi stiki, ki jih preseljenci ohranjajo s staro domovino. Christiane Derrer iz švicarske zveze učiteljev je predstavila nekaj trenutnih značilnosti ukvarjanja z migracijami v Švici. Tako je poudarila, da je bil pred kratkim zavržen predlog o lažji naturalizaciji tujcev. Predlog je bil zavržen, ker večina sploh ni dobro razumela bistva, namreč razlikovanja med tujci, ki v državi živijo že nekaj časa, imajo delo in urejen status, in jih je zamenjevala z begunci in ilegalnimi priseljenci. V švicarskem šolskem sistemu so migracije obravnavane kot del geografskih tem. Pri zgodovini je to lahko le del vsebin, ki jih učitelj sam vključuje po lastnem predudarku. Kljub zapletenosti teme o prisotnosti tujcev, je o tem potrebno govoriti oz. želja je, da bi učenci